

Виховна година-лекція
на тему:
«Місто Корсунь-Шевченківський. Минуле та сьогодення»

*Підготував Березівський В.П. –
керівник 24 академічної групи*

Корсунь-Шевченківський (до 1944 р. – Корсунь) – місто, центр Корсунь-Шевченківського району Черкаської області. Населення – 20 тис. осіб. Розташоване на північному сході області за 76 км від Черкас і за 146 км на південь від Києва по обидва боки річки Росі. Має залізничну станцію Корсунь. Місто перетинає автотраса Київ – Дніпропетровськ. З Києва до Корсуня-Шевченківського ходять автобуси з автостанції “Видубичі”, а з Черкас – з центрального автовокзалу.

Корсунь засновано 1032 р. великим князем Київським Ярославом Мудрим для захисту південних кордонів Київської Русі від набігів тюркських кочівників. Він входив до Пороської оборонної лінії, до якої входили також міста, що стояли на Росі – Осетрів (нині – с. Сахнівка Корсунь-Шевченківського району), Дверен (нині – с. Набутів Корсунь-Шевченківського району), Боровий (нині – смт Стеблів Корсунь-Шевченківського району) Богуславль (нині – Богуслав), Юр’єв (нині – Біла Церква) та ін. Вперше у письмових джерелах місто згадується у Тверському літописі під 1032 р. під повідомленням про будівництво Ярославом Мудрим міст на Правобережній Україні.

Назва "Корсунь" походить від назви візантійського міста Херсон у Криму (у слов'янській транскрипції - "Корсунь"), з якого походили монахи, поселені на Пороссі, або від тюркських слів "кара" - "чорний" та "су" - "вода" у значенні "чиста вода".

З 1195 по 40-і рр. XIII ст. Корсунь – центр удільного князівства, яким правили представники роду Мономаховичів. Першим корсунським князем був волинський князь Роман Мстиславович. У 40-х рр. XIII ст. місто, вірогідно, було зруйноване монголо-татарами. У 60-ті рр. XIV ст. Корсунщина увійшла до складу Великого князівства Литовського, а 1569 р. після Люблінської унії – до Польського королівства, складової частини Речі Посполитої. У ті часи Корсунь з округою являв собою майже безлюдну пустелю.

У 1580 р. князі брати Олександр та Михайло Вишневецькі одержали привілей польського короля Стефана Баторія на відновлення та володіння містом. 8 лютого 1585 р. Корсуню королівським привілеєм було надано Магдебурзьке право. За грамотою на Магдебурзьке право містом повинні були управляти дві колегії — рада та лава, що разом утворювали магістрат. Рада складалася із райців на чолі з бурмістром. Вона проводила суд у цивільних справах, розпоряджалася міською поліцією, міським майном і здійснювала нагляд за виробництвом товарів. Лава складалася з лавників на чолі з вїтом і розглядала кримінальні справи. 1585 р. на основі території міста Корсуня, яке входило до Канівського староства, було утворено Корсунське староство, до якого увійшли і землі навколо міст Стеблева, Чигирин, Крилова і Данилової Слободи (нині – Медведівка). Східними кордонами староства були річки Тясмин та Дніпро (у районі Бужина і Крилова). Крайніми містами на сході були Сахнів Міст (нині – Сахнівка), Сміла, Данилова Слобода, Крилов і Чигирин. На півдні Корсунське староство межувало з “Диким Полям” і сягало річок Синьої Води (Синюхи), Південного Бугу, Висі та Тясмину. Крайніми населеними пунктами були Чигирин, Данилова Слобода і Торговиця. Західний кордон староства пролягав по річках Синиці і Гірського Тікичу. Крайніми містами на заході були Торговиця, Звенигородка (до 1634 р.), Вільшанка та Лисянка. Північна межа Корсунського староства перетинала велику луку річки Росі. Крайніми межами були Стеблів, Корсунь та Сахнів Міст. Король Стефан Баторій своїм універсалом від 20 лютого 1585 р. надав Корсуню герб: “Лук жовтий натягнутий і стріла на тятиву покладена в червоному полі”.

Корсунці брали участь у козацьких повстаннях кінця XVI ст. Щоб корсунці не підтримали повстанців К. Косинського 15 жовтня 1592 р., польський король Сигізмунд III своїм універсалом підтвердив Магдебурзьке право для Корсуня. Не зважаючи на це, на початку XVII ст. відбувся конфлікт корсунського старости Яна Даниловича з корсунчанами. Староста позбавив їх права на прибутки від шинків і корчем. Після ряду судових постанов дії Даниловича були виправдані. Але корсунські міщани і далі відмовлялися визнавати права старости і тому у 1607 р. сейм своєю постановою позбавив жителів Корсуня Магдебурзького права. Це привело до масового покозачення населення Корсунського староства. Так, у 1616 р. тут з 2660 дворів 2200 були козацькими, у 1622 р. з 2580 – 2250. У 1625 р. у Корсуні був створений козацький реєстровий полк. Одним із його перших полковників, можливо, був Тарас Федорович (Трясило), керівник козацького повстання 1630 р. Через масове покозачення населення жителі Корсунського староства брали активну участь у козацьких повстаннях 20 – 30-х рр.

XVII ст. Населення староства постійно зростало. Про це говорять люстрації 1616 та 1622 рр. та той факт, що 1622 р. король Сигізмунд III дозволив корсунським міщанам на пустищі осадити місто Лисянку. Корсунське староство було одним із найбагатших на Поліссі. У 1616 р. воно давало прибутку 5400 флоринів, у 1622 р. – 4998 флоринів, у 1629 і у 1636 рр. – 6861 флоринів.

На початку Національно-визвольної війни середини XVII ст. Корсунський реєстровий полк стояв у залозі на Січі. Його було звідти вигнано, а в битві на Жовтих Водах 16 травня 1648 р. полк перейшов на бік повстанців. 26 травня 1648 р. поблизу Корсуня військо Б.Хмельницького розгромило польську армію. Після неї Україна почала будуватися як незалежна держава. Корсунський реєстровий полк було перетворено на військово-адміністративну одиницю. Він був одним з найбільших в Україні. У 1649 р. нараховував 3472 козаків, а у 1654 р. – 5150. У 1649 р. Корсунський полк поділявся на 19 сотень: полкову, Горкушину, Вергуненкову, Демкову, Івахниченкову, Маркову Бажаненкову, Тулюпенкову, Куришкову, Корчовську, Костенкову, Герасименкову, Мліївську, Максима Городийського, Ярутину, Лисянську, Демкову, Гавриленкову, Вільшанську, Ситницьку. У 1654 р. він поділявся на 16 сотень: по дві – у Корсуні та Богуславі, по одній – у Стеблеві, Синиці, Медвині, Лисянці, Звенигородці, Калниболоті, Тарасівці, Вільшані, В'язівку, Новому Млієві, Деренківці та Сахнівці. На півночі Корсунський полк граничив з Київським полком. Крайніми містами були Богуслав, Корсунь, Сахнівка. На сході полк межував з Черкаським і Чигиринським полками. Крайніми містами були Деренківець, Мліїв, В'язівок. На півдні Корсунський полк доходив до річки Вись, котра була південним кордоном Речі Посполитої. Крайніми містами були Гуляйполе і Капустина Долина. На заході він межував з Білоцерківським та Уманським полками. Крайніми містами були Медвин, Лисянка, Звенигородка, Водяники, Калниболото, Гуляйполе.

У роки Національно-визвольної війни місто часто ставало тимчасовою резиденцією гетьмана Богдана Хмельницького, який мав тут власний будинок. На даний час відомі 16 листів, 3 універсали та 1 наказ, писані гетьманом у Корсуні. 30 липня 1651 р. Б. Хмельницький повинчався у корсунській Свято-Іллінській церкві з корсунською міщанкою Ганною Золотаренко.

Корсунський полк у різні роки очолювали такі визначні українські державні та військові діячі, як Максим Нестеренко (керував взяттям фортеці Кодак на Запоріжжі у 1648 р.), Станіслав Мрозовицький (Морозенко; герой народної пісні "Ой, Морозе, Морозенку"), Іван Золотаренко (брат Г. Золотаренко, командувач українськими військами в Білорусії у 1654 - 1655 рр.), Григорій Гуляницький (командувач українськими військами, які розгромили московитів під Конотопом у 1658 р.). Після смерті Б. Хмельницького у Корсуні 22 жовтня 1657 р. пройшла козацька рада, на якій гетьманом було обрано Івана Виговського.

У 60-х рр. XVII ст. Корсунь відіграв певну роль у духовному житті України. У 1662 - 1664 рр. ігуменом Корсунського Свято-Онуфрієвського монастиря був Феодосій Углицький, якого пізніше було приєднано до лику святих. У монастирі у 1661 - 1663 рр. проживав київський митрополит Діонісій Балабан, який у січні 1663 р. постриг тут у ченці гетьмана Юрія Хмельницького. Після смерті Балабана у Корсуні у 1663 р. відбувся елекційний собор, на якому було розглянуто дві кандидатури на голову Київської митрополії: Антонія Вінницького та Йосипа Нелюбовича-Тукальського.

У роки Руїни Корсунщина неодноразово потрапляла в центр бойових дій. У цей час Корсунь був добре укріпленою фортецею. Місто мало дві лінії оборони: замок і, власне, саме місто. 24 березня 1664 р. тут поляки розстріляли Івана Виговського.

Через постійний стан війни населення Корсунщини постійно зменшувалося. А з переселенням у 1665 р. корсунських козаків на чолі з полковником С.Височаном в Лівобережну Україну почалося "велике переселення" корсунців на Лівобережжя з переходом їх на службу до московського царя. З цього часу великі групи мешканців краю майже кожен рік осідали в лівобережних полках. Постійний відтік населення поступово перетворював територію Корсунського полку на безлюдну пустку. Цьому сприяла і козацька рада, проведена у Корсуні у березні 1669 р. гетьманом Петром Дорошенком, на якій було вирішено перейти під владу Османської імперії. Пік великого переселення корсунців припадає на середину 70-х рр. XVII ст. Внаслідок цього на кінець 70-х – початок 80-х рр. XVII ст. територія Корсунського полку повністю обезлюдніла. Зник і сам полк. Як писав літописець Самійло Величко: "Від Корсуня..., потім на Волинь ... і далі подорожуючи, бачив я, багато городів і замків безлюдних, і пусті вали..., що стали пристановищем і житлом тільки для диких звірів. Мури ж..., що тільки на шляху нам ... трапилися, бачив я одні малолюдні, інші цілком пусті, розвалені ... непотрібним зіллям зарослі, що гніздили в собі тільки гадюк і різних гадів... Бачив я там ... багато кісток людських, сухих і нагих, що тільки небо за покрівлю собі мали".

Корсунь відіграв важливе значення в особистому житті майбутнього гетьмана Івана Мазепи. Тут він на початку 70-х рр. XVII ст. повинчався з родичкою прилуцького полковника Горленка.

На середину 80-х рр. XVII ст. Корсунщина стала одним із центрів зосередження козацтва. Після запусіння території полку, спричиненого війнами періоду Руїни, сюди знову почав сходитися різний люд, який відновлював опустілі міста. У 1684 р. у Корсуні було відновлено козацький полк як військову та адміністративно-територіальну одиницю. Його очолив виходець з Полтавщини Захарій Іскра. Після відновлення полку корсунські козаки почали брати активну участь у політичних подіях, що відбувалися на території Правобережної України, зокрема, у походах на турецькі і татарські території, в антипольському повстанні 1702 – 1704 рр., Північній війні. Досить швидко Корсунський полк зайняв провідне місце серед правобережних полків. Однак зі встановленням російської влади на території Корсунщини в 1707 р. його політичне значення почало зменшувалось, а з відновленням влади Речі Посполитої у 1711 р. Корсунський полк у 1712 р. був розформований.

У XVIII ст. Корсунщина була одним із центрів гайдамацького руху, який постійно наростав починаючи з часу розформування Корсунського полку у 1712 р. На її території весь час діяло декілька гайдамацьких загонів. Гайдамаки нападали на шляхетські маєтки, розорюючи їх. Декілька разів вони захоплювали Корсунь. Так, у 1743 р. вони напали на Корсунь, де у той час засідав сеймик з питань боротьби з гайдамаками, і розігнали його. У люстрації 1765 р. було вміщено єдиний опис корсунської фортеці: "Замок ... мав квадратну форму з чотирма бастіонами, які здавна були насипані; навколо замку глибокий рів і дубовий частокіл. До нього можна вїхати по розвідному мосту, в кінці нього - ворота з бійницями над ними; в брамі будка для козаків, за брамою будівля, де був альков... Посередині замку стояв будинок губернатора з двома хатами і двома альтанками. Збоку була кухня з пекарнею, а біля неї казарми для козаків, стайня й возівня. Стіна замку новозбудована, а на ній башти великі, помешкання козаків внизу і на горі, з бійницями для оборони".

Апогеєм гайдамацького руху було повстання 1768 р. "Коліївщина". Під час нього було вирізано всіх католиків та євреїв, зруйновано костьоли. Але в результаті військової підтримки Російської імперії цей виступ було придушено. Протягом декількох років відбувалися локальні виступи гайдамаків, але полякам врешті-решт вдалося встановити свій контроль над краєм і через декілька років рух гайдамаків тут повністю згас. Корсунщину знову було перетворено на безлюдну пустку.

З 1778 р. Корсунське староство стало власністю польського князя С. Понятовського, який відновив край. Він звільнив місцевих жителів від кріпосних повинностей. З 1793 р. після II поділу Польщі місто увійшло до складу Російської імперії. Воно почало входити до Богуславського повіту Київського намісництва (з 1797 р. – губернії). У 1799 р. Корсунь перейшов у власність до найяснішого князя П.В. Лопухіна, який знову закріпачив селян. З 1846 р. місто входило до Канівського повіту Київської губернії. У 1855 р. тут відбувся виступ селян у рамках Київської козащини. Тоді серед них поширилися чутки, що той, хто запишеться до ополчення для участі в Кримській війні, буде звільнений від кріпацтва. У Корсуні селяни зібрали натовп і зажадали від князя дати їм грамоту на звільнення. Сталася сутичка з поліцією, у результаті якої декілька чоловік було вбито. Після цього всіх учасників виступу було покарано.

У Корсуні неодноразово бував український поет, художник та мислитель Тарас Григорович Шевченко. Так, у 1859 р. під час приїзду до Корсуня він жив у свого троюрідного брата і свояка Варфоломія Григоровича Шевченка, який працював помічником управителя маєтками князя. Тут він записував народні пісні, багато малював. Шевченко дуже любив прогулюватися Корсунським парком, замальовуючи його прекрасні куточки. Збереглися малюнки, написані ним у Корсуні, які були вміщені до Корсунського (Суліївського) альбому. Це "В Корсуні", "Дуб", "Дерева" та ін.

З 1861 р. Корсунь став центром Корсунської волості. 18 липня 1876 р. у місті помер український художник Іван Сошенко, який сприяв викупу Т.Г. Шевченка з кріпацтва. Його поховали на корсунському Богуславському кладовищі.

У 1876 р. біля Корсуня було прокладено залізницю Київ - Єкатеринослав (нині - Дніпропетровськ).

20 листопада 1917 р. у Корсуні було встановлено владу Української Народної Республіки, а у лютому 1918 р. – місто захопили більшовики. 29 квітня 1918 р. влада в місті перейшла до рук Української держави (Гетьманату), а у грудні – до Директорії. У грудні 1919 р. на Корсунщині остаточно було встановлено владу більшовиків. З початком 1923 р. Корсунь став центром Корсунського р-ну, а з березня – Шевченківського округу. У 1925 р. округ був розформований і Корсунь був приєднаний до Черкаського округу. У 1930 р. було відновлено Корсунський район, який у 1932 р. було приєднано до Київської області. Осінню 1932 р. через злочинні дії радянської адміністрації, яка намагалася придушити опір селян суцільній колективізації, на Корсунщині спалахнув штучний голод. Адже у селян було конфісковано всі запаси продовольства. Свого апогею голод досяг на початку 1933 р.

У результаті голоду 1932 – 1933 рр. на Корсунщині загинуло більше, ніж 14 тис. осіб, третину з яких склали діти й підлітки.

У 1934 р. у Корсуні першою в Україні було збудовано міжрайонну електростанцію на річці Росі.

Під час II Світової війни Корсунь 30 липня 1941 р. був окупований німецькими військами. У грудні 1941 р. у місті було створено підпільну організацію "Комітет - 102", члени якої розповсюджували антифашистські листівки та проводили диверсії. У липні 1943 р. підпільники були арештовані гестапо і розстріляні. 24 січня – 17 лютого 1944 р. на Корсунщині відбулася одна із найбільших операцій по оточенню і знищенню 60-тисячного ворожого угруповання – Корсунь-Шевченківська операція, в ході якої 14 лютого 1944 р. Корсунь було визволено.

3 травня 1944 р. згідно з указом Президії Верховної Ради УРСР район було перейменоване на Корсунь-Шевченківський. Місто також стало називатись Корсунь-Шевченківським. З 1954 р. Корсунь-Шевченківський район увійшов до складу Черкаської області. До складу району входить місто Корсунь-Шевченківський, селище міського типу Стеблів та 43 сіл і хуторів (Сахнівка, Деренківець, Дрaбівка, Селище, Квітки, Завадівка, Пішки та ін.). У 1991 р. місто було нагороджене орденом Вітчизняної війни I ступеня.

Окрасою Корсуня-Шевченківського є палацово-парковий ансамбль XVIII – XIX ст., який знаходиться в межах Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Літом місто просто утопає в зелені. Скелясті береги та водоспади на річці Рось дають можливість гарно відпочити влітку.

Палацовий ансамбль

Започаткований кн. С. Понятовським (архітектори Ж.А. Мюнц, Я.Д. Ліндсей) як літня позаміська резиденція. Збудований у 1789 р. кам'яний палац з двосвітньою залогом був одним з перших палаців на території Польщі, зведених у стилі неоготики. Розташований ансамбль на кількох островах р. Росі і "материку". У 1830 – 40-х рр. палацовий ансамбль зазнав кардинальних змін (архітектори невідомі). Після закінчення перебудови він набув рис російського романтизму з елементами неоготики й класицизму. У 50-х рр. XIX ст. палацовий ансамбль був одним із найбагатших в Європі.

Палацовий ансамбль складався з флігеля (1782 – 83, 1835 – 40-і рр.), який був у первісному вигляді одноповерховою спорудою, прямокутною в плані, з чотирихилим дахом, бічні фасади якого були прикрашені дерев'яними фіалами. З'єднувався з палацом ордерною галереєю. У 30 – 40-х рр. XIX ст. флігель частково, а у другій половині XIX ст. – остаточно був надбудований двома поверхами. Будівлю зведено в стилі раннього класицизму. Флігель у плані прямокутний, триповерховий, з трьома симетричними і несиметричним ризалітами, що розташовуються по головному фасаду. Стіни двох нижніх поверхів гладенькі, з прямокутними віконними прорізами, завершені простим профільованим карнизом, що по вертикалі поділяє споруду на дві рівні частини. Крайній (ліворуч) ризаліт на рівні третього поверху був акцентований відкритою дерев'яною галереєю (сьогодні зашита дошками), що повторювала контур будівлі до додаткового несиметричного ризаліту. Центральний ризаліт (на рівні третього поверху) декорований дерев'яними напівколонами. Стіни всіх ризалітів мають віконні прорізи із стрілчастими перемичками. Третій поверх завершується звичайним профільованим карнизом, а несиметричний ризаліт ще й аркатурним фризом. У XIX ст. дах був покритий черепицею. Планування будівлі різне на усіх поверхах. На першому – здебільшого анфіладне й коридорне в ризалітах; на другому – анфіладне і здебільшого коридорне з двобічним розташуванням приміщень; на третьому – анфіладне по периметру споруди. Разом з корпусами, прилеглими до в'їзної брами, флігель утворює господарський авандвір садиби; ордерної галереї (триповерхова споруда входу – 1782 – 83, перехідна галерея – до 1787). Автором проекту, вірогідно, був Ж.А. Мюнц. Складалася з двох частин: триповерхова споруда входу, що була з'єднана з одноповерховим флігелем, і перехідна галерея. Вікна споруди триповерхового входу були стрілчастої форми. Перехідна галерея стояла на цегляному оштукатуреному фундаменті, висота якого залежала від рельєфу, і природному камені. Галерея мала 18 (19) пар колон, що утримували трискатний дах. Вірогідно, між колонами стояли скульптури. Галерея була обвита плетючими рослинами. Ордерна галерея з'єднувала одноповерховий флігель і палац. У 30 – 40-х рр. XIX ст. з невідомих причин була зруйнована. Залишилась споруда триповерхового входу, до якої було прибудовано другий і третій поверхи флігеля; палацу (1787 – 89, 1835 – 40-і рр.). Зведений за проектом Я.Д. Ліндсея. Відомо, що у травні 1787 р. під час перебування в Корсуні польського короля Станіслава-Августа та австрійського імператора Йосифа II силами місцевих майстрів було зведений дерев'яний в натуральну величину макет майбутнього палацу, фундамент якого на цей час вже був закладений. Після закінчення будівництва (1789) і до 30 – 40-х рр. XIX ст. палац мав такий вигляд: двоповерхова споруда, зведена з цегли й дерева, прямокутна в плані, Н-подібна на рівні другого поверху

і, вірогідно, з п'ятистінним тамбуром головного входу, по боках – ризаліти. На рівні другого поверху між ризалітами – відкрита тераса з огорожею. Палац був одним з перших на землях Речі Посполитої, зведений у стилі неоготики. У 1835 – 40-х рр. відбулася значна перебудова палацу, який після закінчення будівельних робіт набув рис російського романтизму. У такому вигляді він існує й сьогодні. По кутах споруду надбудовано кілеподібними кокошниками, над якими височіють башточки-бельведери. Обабіч головного входу на рівні першого і центрально симетрично на рівні другого поверхів розташовані відкриті тераси. Фасади по горизонталі поділені карнизами й гуртами. Віконні заповнення тамбура імітують вітражі (з 1969). Тимпани кокошників декоровані ліпними розетками. Віконні прорізи на рівні першого поверху прикрашені кілеподібними, а на рівні другого (частково) – напівциркульними архівольтами з гирками по кінцях. Бельведери увінчані декоративними мерлонами. Димарі (чотири) прикрашені аркатурним фризом і мають зубчасте завершення. Башти з'єднуються між собою відкритими переходами (дерев'яні містки-настили), улаштованими по гребенях двосхилих дахів. Огорожа переходів – у вигляді ажурних романтиків перегукується з огорожею відкритих терас головного фасаду. Вірогідно, у 30 – 40-х рр. XIX ст. на даху першого поверху з тильного фасаду було влаштовано засклену терасу, що виконувала функції зимового саду. Зруйнована тераса у першій половині XX ст. Внутрішнє планування приміщень палацу анфіладне по периметру центрально розташованої двосвітної зали, декорованої в класичному стилі; в'їзної брами (30 – 40-і рр. XIX ст.). Зведена за проектом невідомого архітектора у формах французької середньовічної оборонної архітектури. Споруда з цегли, прямокутна в плані, із наскрізним проїздом, фланкована по головному фасаду круглими в плані баштами, по тильному фасаду – пілонами. В оформленні споруди використані елементи архітектури неоготики. Перший ярус між баштами декорований квадратним рустом. Стіни другого ярусу башти та бічні фасади – гладенькі з вузькими віконними прорізами й нішами з стрілочастими перемичками. Стіни завершені декоративним стрілочастим аркатурним фризом, увінчані мерлонами, башти – мерлонами з несправжніми машикулями. Склепіння наскрізного проїзду має стрілочасту форму. Арка брами з обох боків оздоблена профільованим архівольтом з декоративними гирками. У 1991 р. споруду прикрасили ворота, виготовлені реставраційною майстернею Вільнюса (Литва). Будівля в'їзної брами належить до нечисленної групи пам'яток архітектури романтизму, художній образ яких створений на основі архітектурних мотивів середньовіччя. Обабіч до брами прилягають довгі одноповерхові корпуси; швейцарського будинка. Побудований, вірогідно, у 30 – 40-х рр. XIX ст. за проектом невідомого архітектора, як будинок для челяді. Будівля дерев'яна, у плані прямокутна, двоповерхова з галереями, які оточують будинок з трьох боків. Головний фасад має два яруси галерей. На галерею ведуть надвірні бокові східці, а потім інші східці з'єднують галерею другого поверху з мансардою. Великі прямокутні віконні прорізи розташовані асиметрично у відповідності з функціональним розташуванням груп приміщень. Високий двосхилий дах, краї якого набагато виступають над стінами, добре захищає будинок від атмосферних впливів. Стіни споруди були увітні плетучими рослинами (можливо, диким виноградом). У 1950 – 60 рр. до будинку з обох боків були прибудовані веранди. Будинок знаходиться на т.зв. Швейцарському острові. Є унікальною парковою спорудою архітектури раннього романтизму, що є невід'ємною частиною оточуючого ландшафту кам'янистого острова; одноповерхового корпусу господарського призначення. Прибудований до в'їзної брами, вірогідно, у 30 – 40-і рр. XIX ст. (на його місці ще з 1789 р. була окрема будівля). Будівля з цегли, прямокутна в плані, з глибоким підвалом із стрілочастим склепінням. Віконні прорізи прямокутної форми, дах трисхилий. Споруда побудована в стилі поширених у Росії у XIX ст. т.зв. будинків з мезонінами (верхній напівповерх над середньою частиною невеликого житлового будинку). Надбудова має три вікна-ілюмінатори. Внутрішнє розташування кімнат – анфіладне; оранжереї. Збудована до 1848 р. у стилі неоготики з елементами середньовічної французької оборонної архітектури. Автор проекту – невідомий львівський архітектор. Знаходилась у східній частині Острова (нині острів Коцюбинського). Складалась з трьох частин: башти-входу, великого та малого залів. Башта-вхід прямокутна в плані, верхня її частина була прикрашена по кутах напіввисячими (на кронштейнах) круглими башточками-донжонами. Кожна мала по чотири вузьких вікна стрілочасті форми і була увінчана шатровою покрівлею із шпилем. Стіни башти-входу мали зубчасте завершення. Верхній пояс кожної з чотирьох стін був прикрашений аркатурним фризом, під яким розташовувались вікна-ілюмінатори. Більшу по висоті й ширині частину стін займали потріпні стрілочасті вікна з вимпергом. Віконні рами – дерев'яні, багатосекційні. З двох боків (від палацу й від річки) розташовувались ганки, до яких вело по сім східців. Великий і малий зали оранжереї були перекриті заскленими рамами, які піднімались, що давало змогу регулювати температуру в приміщеннях. Конструкції рам спиралися на цегляну стіну, що завершувалася зубцями. Вони були і прикрасою, і огорожею оглядового майданчика, улаштованого вздовж гребеня великого залу. Вихід на оглядовий майданчик знаходився на верхньому рівні башти-

входу. Висота малого залу була майже вдвічі меншою висоти великого залу. Приміщення розташовувались анфіладно. Перед малим залом було облаштовано відкриту терасу, прикрашену мармуровими вазами на спеціальних тумбах підставках. Зруйнована повністю у 1947 р.; лютеранської каплиці. Збудована у 1835 р., автор проекту невідомий. Знаходилась на південний захід від палацу на скелястому березі р. Росі. Зведена в готичному стилі. Шестикутна в плані, з стрілчастими віконними та дверними прорізами. По кутах прикрашена чотиригранними пілястрами, увінчаними башточками-донжонами. Посередині будівлі здіймалося чотиригранне шатро, на якому було встановлено хрест. По нижньому периметру шатра розташовані трисекційні вікна стрілчастої форми. Вікна та двері були зашклені кольоровим склом. До входних дверей вели чотири мармурові сходи. Над дверима – дата будівництва: MDCCCXXXV (1835). Колір зовнішніх стін невідомий. Стіни всередині були побілені, без будь-яких прикрас. Посередині було встановлено мармуровий престол, на якому закріплено великий золотий хрест. З часом каплиця отримала неофіційну назву – каплиця графині Де ля Ферроне, на честь віконтеси Олександри Лаферроне – дочки найяснішої княгині Жанетти Іванівни Лопухіної. Споруду знесено повністю у 1942 р.; манежа. Зведений у 30 – 40-х рр. XIX ст. Автор проекту невідомий. Будівля одноповерхова, цегляна, у плані – витягнутий прямокутник. Віконні прорізи прямокутної форми, на сьогодні мають різну ширину. Вигляд будівлі неодноразово змінювався, у зв'язку з чим відбулося еклектичне нагромадження елементів, притаманних різним архітектурним стилям: неоготика, романська архітектура, класицизм. За роки радянської влади зроблено три добудови до приміщення; православної каплиці. Знаходиться на острові Коцюбинського праворуч від входу у триповерховий флігель, на місці колишньої лютеранської каплички. Побудована у першій половині XIX ст. Автор проекту невідомий. Побудована з цегли, у плані – шестикутна (на 1856 р. – у плані чотирикутна). Має завершення у вигляді шести фронтончиків, над якими піднімається шестигранне шатро, увінчане фіалом. Вікна стрілчастої форми. Простінки декоровані неглибокими нішами. Зорієнтована з півдня на північ. З північно-східного боку до неї прилягає цегляна стіна. В об'ємно-просторовій структурі і декоративному; другої православної каплиці. Знаходиться в середині князівського двору біля в'їзної брами. Побудована в середині XIX ст. Автор проекту невідомий. Будівля цегляна, у плані восьмикутна, спирається на гранітну скелю. Зорієнтована з південного заходу на північний схід. Має хрестову конструкцію склепіння, що було характерним для храмів Московської держави. Вікна стрілчастої форми. Вхід з боку південно-західного фасаду. Над входом – вікно-ілюмінатор. Простінки декоровані неглибокими нішами із трилопатеvim завершенням. До південно-західного фасаду каплиці прилягає цегляна стіна, що йде знизу вверх уступами. У планово-просторовому вирішенні і декорі каплиці проглядаються риси російської середньовічної архітектури, поєднані з елементами раннього класицизму та неоготики.; стайні-каретної. Будівля, прибудована до в'їзної брами в середині XIX ст. Автор проекту невідомий. Зведена з цегли, прямокутна в плані. На даний час віконні прорізи прямокутної форми, дах трисхилий. У радянські часи було проведено перепланування внутрішніх приміщень. В остаточному варіанті планування коридорне з частково однобічним, часткового з двобічним розташуванням кімнат; головної контори управителя маєтком. Знаходиться на скелястому березі р. Росі ліворуч від мосту, що веде на острів Коцюбинського. Починаючи з 1789 р., там завжди була одноповерхова будівля. Існуючий цегляний будинок побудований наприкінці XIX ст. Він складається з трьох частин: центральна – двоповерхова з мансардою під двосхилим дахом, дві одноповерхові прибудови – праворуч з односхилим дахом, ліворуч – з трисхилим. Вікна одно- та тристулчасті з напівциркульними перемичками, над вікнами бровки прямокутної та напівциркульної форми. В основі просторової будівлі лежить ранній класицизм. Будівля неодноразово перебудовувалась; каретної. Побудована наприкінці XIX ст. (?). Автор проекту невідомий. Зведена з цегли, одноповерхова, прямокутна в плані. Віконні прорізи прямокутної форми, дах чотирихилий. Внутрішнє планування коридорне із однобічним розташуванням приміщень. У радянські часи неодноразово перебудовувалась. Проте в своїй архітектурі зберегла риси господарського приміщення поміщицької економії кінця XIX ст.; лазні. Розташована в північно-східній частині острова Коцюбинського. Побудована, вірогідно, на початку XX ст. Автор проекту невідомий. Будинок одноповерховий, цегляний, прямокутний в плані. Віконні прорізи мають перемички, які за конфігурацією подібні до стрілчастих. В елементах споруди простежується прагнення до деякого узгодження з архітектурним стилем будівель палацово-паркового ансамблю.

На даний час палацовий ансамбль складається з палацу, триповерхового флігеля, в'їзної брами, швейцарського будиночка, колишніх приміщень стайні й каретної, манежу, господарської добудови до в'їзної брами, лазні, будинку головної контори та двох православних капличок. Не збереглися будівлі перехідної ордерної галереї (зруйнована у 30 – 40 рр. XIX ст.), лютеранської каплички (зруйнована 1942 р.), оранжереї (зруйнована 1947 р.). Будівлі палацового ансамблю відносяться до Державного реєстру національного культурного надбання (Постанова Ради Міністрів

Української РСР від 29 січня 1960 р. № 105 та від 6 вересня 1979 р. № 442). З 1994 р. палацовий ансамбль входить до складу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

Історичний музей

У 1974 р. Черкаське обласне управління культури видало наказ про створення в м. Корсуні-Шевченківському історико-краєзнавчого музею, який входив на правах відділу до Музею історії Корсунь-Шевченківської битви. 29 серпня 1981 р. музей було відкрито. Музей знаходиться на острові Коцюбинського в правій одноповерховій добудові до башти в'їзних воріт. Експозиція музею розміщена в 6 залах, площа 320 м², де представлено понад 2 тисячі експонатів. У музеї розповідається про історію Корсунщини в контексті історії України від найдавніших часів до сьогодення. З 1994 р. історичний музей працює на правах відділу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

У першому залі експонуються матеріали, які розповідають про історію Корсунщини починаючи з самого її заселення і до 60-х років XVIII століття. У ньому представлена велика колекція предметів археології. У другому залі представлені експонати, які ілюструють історію Корсунщини кінця XVIII - початку XX ст. У третьому залі міститься діорама "Корсунська битва 1648 р." (автори – київські художники С.І. Гончаренко, Ю.О. Саницький, О.І. Сіренко; розміри діорами: висота – 4,8 м, довжина – 12 м), яка була відкрита у 1995 р. Четвертий зал зараз знаходиться на реекспозиції. У п'ятому залі подані матеріали, які розповідають про II Світову війну, період післявоєнної відбудови, розвиток Корсунщини у 60-х рр. XX ст – на початку XXI ст. У шостому залі відтворено інтер'єр світлиці української селянської хати кінця XIX – початку XX ст.

Цінними експонатами є кіммерійські речі, польська гармата, обладунки та озброєння козака й московського стрільця; піаніно, зроблене К.Л. Суком; особисті речі кобзаря О.С. Чуприни і видатного танцюриста з української діаспори Канади В.К. Авраменка та ін. З 1994 р. музей працює на правах відділу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. На даний час ведуться роботи з наукового проектування нової експозиції історичного музею.

Тривалість оглядової екскурсії – 45 хвилин.

Розроблено багато тематичних екскурсій по експозиції музею, а також маршрутів пішохідних та автобусних подорожей для знайомства з історичним минулим Корсунщини.

Перед музеєм у 1999 р. встановлений пам'ятник Т.Г. Шевченку (скульптор Е. Кунцевич, архітектор К. Сидоров; бронза, граніт).

Художня галерея

Відкрита в червні 1977 р. Знаходиться на третьому поверсі триповерхового флігеля палацового ансамблю на острові Коцюбинського. Має 14 експозиційних залів, площа 480 м². В експозиції представлено близько 500 творів батального живопису, скульптури і графіки, сучасного українського образотворчого мистецтва, образотворчого і декоративно-вжиткового мистецтва митців Корсунщини. З 1994 р. художня галерея працює як відділ Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника.

Перший зал – виставковий. 14 лютого 2008 р. у ньому була відкрита виставка живописних творів Григорія Адамовича Педченка та його онуки Галини Олександрівни Педченко. У другому залі розгорнута виставка "Міста-побратими", присвячена 975-річчю з часу заснування міста Корсуня-Шевченківського. У третьому та четвертому залах експонуються картини та скульптури на тему II Світової війни. У п'ятому залі виставлені твори українських художників 50-х рр XX ст., у шостому – 60 – 90-х рр XX ст. Сьомий зал є меморіальним залом художника, члена Національної спілки художників України Миколи Антоновича Прокопенка та скульптора, заслуженого діяча мистецтв Російської Федерації Івана Сергійовича Куца. У восьмому залі містяться роботи художника, члена Національної спілки художників України, віце-президента Фонду образотворчого мистецтва країн Європи "Арт-Європа" Бориса Михайловича Федоренка. У дев'ятому залі експонуються роботи художників з творчої групи "Рось". У десятому залі представлений монографічний комплекс члена Національної спілки художників України Сергія Олександровича Дуплія, а в одинадцятому залі – картини та інші вироби з бісера Л.В. Бодачевської..

У галереї експонуються художні твори відомих митців, зокрема, Йоріні, С. Шишка, А. Чебикіна, М. Прокопенка, Б. Федоренка та інших. У фондах Заповідника знаходиться понад 3 тис. художніх творів

Ландшафний парк

Закладений 1782 р. для власника Корсунського староства князя Станіслава Понятовського архітектором Ж.А. Мюнцом у стилі англійських ландшафтних парків. Розташовується на декількох островах р. Росі і “материку”. Парк не має чітко окресленої осьової композиції. Численні алеї, доріжки (близько 2 га) відкривають відвідувачам нові краєвиди, що нагадують навіть сьогодні різні країни світу. Корсунський парк – це парк, створений самою природою, що різнить його з парками, створеними руками майстрів, у т.ч. з “Софіївкою”. Парк сформовано шляхом використання мотивів первісного ландшафту: могутніх груп обкатаного каміння (в основному, граніт рапаківі), численних річкових протоків, спокійних заводей, перекатів, гранітних скель, існуючих насаджень дерев. Тобто, наріжними компонентами парку є дерево, камінь та вода. У 1787 – 1789 рр. на території парку з’явилися малі архітектурні форми – турецька та китайська альтанки, давньогрецький храм, тріумфальна арка, єгипетський храм та висічений в скелі грот. Після 1799 р. парк набув рис російського романтизму: густа (центральна) липова алея, малі архітектурні форми, символи, пов’язані з історією Росії та роду Лопухіних. Затишні куточки парку прикрашали павільйони для павичів і фазанів, скульптури. Він був одним з кращих садово-паркових комплексів України. Після 1918 р. почалася руйнація парку, яка продовжувалась до кінця ХХ ст. У 1925 р. він отримав назву “Парк ім. Леніна”. 6 квітня 1928 р. Корсунський парк було оголошено пам’яткою природи місцевого значення. У 80-х рр. ХХ ст. почалась реконструкція парку. Встановлено скульптурну композицію “Ян і Наталка”, стелу з багатофігурною композицією за мотивами творів Т.Г. Шевченка, місток через безіменний струмок, альтанки, світильники тощо.

На сьогодні в парку росте близько 300 видів рослин (180 вищих і 120 нижчих), у тому числі близько 80 видів дерев та кущів (з них 10 декоративних); близько 250 видів – є лікарськими рослинами. Рідкісними є гінго більоба, катальпа, робінія клейка, сосна Веймутова, ялиця біла, туя західна, ялівець звичайний, софора японська, ялина колюча, самшит вічнозелений та буз угорський (останні два занесені до Червоної Книги України). Збереглась вікова алея ялин зі стрункими стовбурами, так звана Князівська алея. Серед трав’янистих рослин, занесених до Червоної Книги, є тюльпан Шренка, конвалія звичайна, проліска дволиста, ряст порожнистий, пролісок звичайний, глечики жовті. У парку зберігся каштан, під яким любив відпочивати Т.Г. Шевченко. Гора Янталка вся засаджена бузком, який у травні під час цвітіння утворює суцільний килим. Влітку повітря насичене густим ароматом липи, лісових квітів і трав. Річка Рось обрамлена мальовничими скелястими берегами і має декілька пляжів. У парку прокладені пішохідні алеї, облаштоване джерело кришталево чистої і дуже смачної води. Є три мости через Рось, один з яких, т. зв. Чортів, є підвісним.

З 1994 р. ландшафтний парк входить до складу Корсунь-Шевченківського державного історико-культурного заповідника. Він займає територію понад 100 га. Відноситься до пам’яток садово-паркового мистецтва XVIII – XIX ст. і включений до переліку пам’яток національного значення.

Власники Корсунського староства

1. Вишневецький Олександр Михайлович (р. н. невідомий – 1594) – гетьман Запорізький (1578 – 1581 рр.), староста канівський (1580 – 1594 рр.), любецький (1584 – 1594 рр.), черкаський (1584 – 1594 рр.), корсунський (1585 – 1594 рр.). Герб "Корибут" – у червоному полі півмісяць, обернений рогами донизу. Під ним золота шестикутна зірка, а над півмісяцем – хрест з перехрещеними кінцями. Герб з’явився у литовського князя Корибута, сина великого литовського князя Ольгерда Гедиміновича, предка Вишневецьких. Був сином Михайла Олександровича Вишневецького, брацлавського і канівського старости, київського каштеляна, та Ганни Юріївни Зинов’евичівни. Відновив разом з братом Михайлом Михайловичем Корибутом-Вишневецьким, овруцьким та канівським старостою, місто Корсунь (1585 р.), а також місто Чигирин (1589 р.). У 1589 р. купив Мошенську волость. У 1590 р. забрав у Грибуновича-Байбузи, “пустині ріки Сули, що за Черкасами”. У 1592 – 1593 рр. він мав власну надвірну роту козаків та брав участь у війні з повсталими козаками Криштофа Косинського. У травні 1593 р. К. Косинський підійшов під Черкаси, де сидів О. Вишневецький. Вночі люди останнього напали на повстанців. У битві Косинський загинув. У 1594 р. під Лубнами на верхній Сулі О. Вишневецький поставив замок і почав осаджувати місто, яке назвав Олександрів. На той час це було найпівденніше місто Речі Посполитої на Лівобережжі. Був одружений на Олені Яловецькій.

2. Острозький Януш Костянтинович (1554 – 1620) – князь острозький (1608 – 1620 рр.), воєвода волинський, каштелян краківський, староста білоцерківський і корсунський (1594 – 1597 рр.). Герб "Огоньчик" – у червоному полі половина стріли, що летить догори, яка ввіткнута в половину кільця у

вигляді райдуги, золотого (іноді срібного) кольору. Над короною простягнуті вгору дві жіночі по плечі руки. Виник в Моравії бл. 1100 р. Я. Острозький походив з найбільш можновладного українського магнатського роду, який своє походження вів від великого князя литовського Гедиміна. Батько – князь острозький Костянтин Василь Острозький. Навчався при дворі князів Острозьких у Дубно та при дворі імператора “Священної Римської імперії” Максиміліана. Одружився на княжні Сюзанні Середі. Прийняв католицьку віру, проте поважав православ'я. У 1590 р. князь Острозький, староста білоцерківський, заявив претензії на маєтність Рокитну в Пороссі, яка належала шляхтичу Криштофу Косинському. Цей маєток за постановою суду було приєднано до Білоцерківського староства, що привело до козацького повстання під проводом Косинського 1592 – 1593 рр. У грудні 1591 р. повсталі козаки пограбували Білу Церкву та Богуслав, власність Я. Острозького. Взимку 1593 р. повстанці почали розоряти маєтки Я. Острозького на Волині. Тому батько Януша – Костянтин – зібрав військо у Староконстантинові, а сам Я. Острозький – на Галичині. 2 лютого 1593 р. у битві під П'яткою завдяки зусиллям Острозького Косинського було розбито. У вересні 1593 р. Я. Острозький доручив білоцерківському підстарості князю Курцевичу-Булизі вербувати козаків на службу до австрійського імператора. Цього ж року сеймик Волинського воєводства доручив князям Острозьким наглядати за козаками і при потребі скликати шляхту. На початку 1596 р. Я. Острозький ввійшов до комісії, яка розслідувала діяння повстанців Северина Наливайка. Наприкінці серпня 1609 р. король доручив Я. Острозькому, як головному з українських магнатів, “угамувати козацьке своєвільство по Україні, аби вони не збиралися до купи і не порушували договори з сусідніми державами”. Але через війну з Москвою, в Україні було багато озброєних людей і тому Острозький не міг придушити козацьку сваволю. 1614 р. Я. Острозький ввійшов до комісії на переговори з козаками, яка б мала утримати їх від походів на Туреччину. Але переговори результату не дали, і коронне військо стало в Україні. Свої війська в староствах Білоцерківському і Богуславському розташував і Острозький. У 1620 р. князь Я. Острозький помер. Після його смерті стався повний занепад Острозької академії (вона вже почала занепадати у 10-х рр. XVII ст.). На Януші Острозькому рід Острозьких припинився. Його маєтності усядковували князі Заславські.

3. Данилович Ян (р. н. невідомий – 1628) – підчаший короля (1597 – 1628 рр.), коронний крайчий (1600 – 1628 рр.) воєвода руський, староста корсунський (1597 – 1628 рр.), белзький (1600 – 1628 рр.) та бузький (1619 – 1628 рр.). Нащадок галицько-волинського кн. Данила Галицького. Герб "Сас" – на білому полі стріла, що супроводжується знизу півмісяцем, увінчаним по кінцях зірками. Був сином Станіслава Даниловича, львівського хорунжого, та Катерини Данилович. 1594 – 1605 рр. служив у війську гетьмана С. Жолкевського. У 1597 р. як винагороду за участь у придушенні козацького повстання С. Наливайка отримав Корсунське староство. На початку XVII ст. мав конфлікт з корсунськими міщанами, позбавивши їх права на прибутки від шинків і корчем. Через непокору міщан Корсуня постановою сейму було позбавлено Магдебурзького права (1607 р.). Ще за сеймовою конституцією 1601 р. Данилович мав привілей, за яким звільнявся від проведення люстрацій. Тому 1615 р. він не дозволив проводити її у Корсунському старостві. Друга люстрація 1616 р. була проведена так, щоб не завдати шкоди старості. Був одним із авторів Вільшанської (1617 р.) та Роставицької (1619 р.) угод польського уряду з козаками. Після поразки польської армії під Цецорою 1619 р. організував оборону Руського воєводства від турків. 1625 р. брав участь у підписанні Куруківської угоди з козаками. Заселив Лисянку (1622 р.), заснував містечка Данилова Слобода (нині с. Медведівка) і Крилов (1628 р.). Від першої дружини Катерини Красіцької Данилович мав 2 дочок. У 1605 р. одружився на Софії Жолкевській. Від неї мав 2 синів – Яна (помер 1618 р.) та Станіслава і 2 дочок – Дороту та Теофілу, матір майбутнього короля Яна III Собеского.

4. Данилович Софія (Жолкевська; бл. 1590 – 20.08.1634, Жовква) – власниця Корсунського і Чигиринського староств (1628 – 1631 рр.). Герб "Сас". Була дочкою польного гетьмана і канцлера Станіслава Жолкевського та Регіни Жолкевської. У 1605 р. вийшла заміж за корсунського староству Яна Даниловича. У 1623 р. після смерті брата Яна Жолкевського, який не мав дітей, отримала всі маєтки Жолкевських. Була високоосвіченою. Займалася доброчинністю. Після смерті свого чоловіка у 1628 р. керувала його маєтками. У 1631 р. передала Корсунське староство своєму синові Станіславу Даниловичу. Померла 20 серпня 1634 р.

5. Данилович Станіслав (р. н. невідомий – 1636) – староста корсунський і чигиринський (1631 – 1636 рр.). Герб "Сас". Син Яна Даниловича, королівського підчашого та Софії Жолкевської. Навчався за кордоном. У 1631 р. С. Данилович на засіданні сейму в пориві гніву відрубав старості Каліновському три пальці правої руки. За це маршальський суд наклав на нього баніцію (позбавив честі). Але той оточив себе “відважними вояками, у число яких ввійшли і виписні козаки”. Він весь час воював з татарськими наїздами, не визнаючи ніяких мирних договорів. Коли король Владислав IV у 1632 р. почав

похід на Смоленськ, то Данилович з'явився до нього зі своїм полком і багато йому сприяв в перемозі над московитами. Цим він повернув собі втрачену честь. Після війни жив у Корсуні. 1636 р. продав містечко Звенигородку воєводі подільському Адаму Казановському. Одружився на Марині Семашко і отримав в придане Хупківську та частину Коблинської волостей Волинського воєводства (2507 димів). У 1636 р. розквартирував у Корсуні свою гвардію по козацьких дворах, чим спричинив напругу в місті. Він відібрав у посполитих слободи, осадивши на них старостинських землевласників. С. Данилович також наказав випроводити монахів Нікольського монастиря, які володіли дніпровськими угіддями з містечок, заснованих старостинськими землевласниками. Під час походу проти татар у Степ 1636 р. потрапив у полон до ногайського мурзи Кантемира і був страчений.

6. Данилович Ян Ніколай (між 1594 та 1600 – 1650) – великий підскарбій коронний (1631 – 1649 рр.), староста холмський, ростоцький, перемишльський, кольський, самбірський, червоноградський (уступив його 1637 р. своєму брату Францішку), дрогибицький, блонський, ратненський, долиньський та корсунський (1636 – 1643 рр.). Герб "Сас". Був сином Миколая Даниловича, великого коронного підскарбія, та Гелени Уханської. Початкову освіту здобув дома, а продовжив її в одному з німецьких католицьких університетів. Володів більше, ніж 10 староствами. Брав участь у боях польської армії проти турків під Цецорою (1619 р.) та Хотином (1620 р.). Мав гусарську роту в 150 коней. Неодноразово обирався депутатом на сейм. У 1631 р. після смерті короля Сигізмунда III підтримав грошима претендента на корону Владислава, майбутнього короля. Будучи коронний підскарбієм, майже постійно перебував у власному палаці в Варшаві. Він часто за власні кошти виставляв солдатів для воєнних потреб. Данилович часто хворів. Змучений хворобами, він помер 6 січня 1650 р. Першою дружиною 1625 р. у нього була Елжбета Опалінська (розвівся 1633 р.), другою з 1638 р. – Софія Тенчинська. Сам бездітний, Данилович був опікуном дітей своїх братів Станіслава та Петра.

7. Конєцпольський Александер (1620 – 30.03.1659) – коронний хорунжий (з 1641 р.), воєвода сандомирський (з 1656 р.), староста корсунський і чигиринський (1643 – 1659 рр.). Походив з польського шляхетського роду герба "Побог" – срібної підкови у червоному полі, оберненої шипами донизу, на її вершині встановлено золотий хрест. Був сином великого коронного гетьмана Станіслава Конєцпольського і його другої дружини Крістіни Любомирської. 14 листопада 1643 р. його в Корсуні, як старосту корсунського, відвідав батько – коронний гетьман Станіслав Конєцпольський. У 1644 р. слуга А. Конєцпольського продав до Польщі 500 волів, забраних з маєтків Корсунського староства. 1646 р. одружився на Анні Замойській. Цього ж року разом з стражником коронним С. Лашом ходив на татар у пониззя Дніпра під Очаків. Під час походу було забрано 2000 волів, 3000 коней, 10000 овець. Ця акція підштовхнула у 1648 р. кримського хана Іслам-Гірея до союзу з Б. Хмельницьким. У володіннях Конєцпольського (старостві Чигиринському) його урядник Даніель Чаплинський спричинив конфлікт з Б. Хмельницьким, що привів до Національно-визвольної війни українського народу. Чаплинський не виконав вимогу А. Конєцпольського передати хутір Суботів Хмельницькому і забрав його собі. 24 червня 1647 р. Хмельницький поскаржився королю, який наказав Конєцпольському відшкодувати Богдану 150 злотих за Суботів. Що той і зробив. З початком Національно-визвольної війни А. Конєцпольський покинув свої українські володіння. У вересні 1648 р. разом з В. Заславським та М. Остророгом командував польською армією в Пилявецькій битві з військами Б. Хмельницького. Відомий під презирливим прізвиськом "дитина", яке нібито дав йому гетьман Богдан Хмельницький напередодні битви. Польська армія у ній була розбита, а її командувачам (серед них і Конєцпольському) ледве вдалося врятуватися. У червні 1649 р., будучи на чолі кварцяної дивізії, Конєцпольський керував обороною Збаража від українських військ. У місті мав власну волоську хоругву з 200 коней. Відзначився під час українського штурму 13 липня, беручи участь у випаді королівської хоругви за валами, яка вдарила у фланг українців і цим зупинила їх. 15 липня під час жорстоких боїв з козаками його дивізія вдарила на загін корсунського полковника Станіслава Мрозовицького (Морозенка) і відрізала його від козацького обозу. Було побито багато козаків. За заслуги в обороні Збаража А. Конєцпольський отримав на черговому сеймі пенсію в 20000 злотих. 16 жовтня 1655 р. перейшов на бік шведів з 5000 кварцяного війська. Цим актом він розколов коронне військо, чим спричинив його капітуляцію. За це отримав винагороду від шведського короля. Але вже у лютому 1656 р. під загрозою конфіскації своїх маєтків А. Конєцпольський перейшов на бік поляків. За заслуги сейм 1658 р. дав А. Конєцпольському право на 3 роки збирати мито в Язлівці.

8. Лещинський Ян (1603 – осінь 1678) – великий канцлер коронний, воєвода краківський, староста корсунський (1659 – 1667 рр.). Герб "Венява" – у золотому полі вола голова кольору червоного з рогами, загнутими півмісяцем. У ніздрях у вола продіте кільце, сплетене з гілок дерев. У нашоломнику – фігура лева, що виходить до половини і обернена праворуч, з короною на голові і мечем в правій лапі. Герб походив з Німеччини чи Угорщини. Був сином воєводи берестейсько-куявського

Анджея і його третьої дружини Софії Опалінської. У 1627 – 1632 рр. навчався в Падуанському університеті (Італія). Під час Національно-визвольної війни у 1649 р. перебував з королем Яном Казиміром під Зборовим. У 50-ті рр. XVII ст. Лещинський став спеціалістом з балтійських справ. Він звертав увагу на важливе значення доступу Польщі до моря, однак, розуміючи слабкість своєї країни, виступав за порозуміння зі Швецією. Лещинський виступав за будь-яке порозуміння з українцями, щоб разом боротися зі шведами. Часто вів переговори зі Швецією, виступаючи то за мир з нею, то за війну. Виступав за тісний союз з Бранденбургом. Лещинський належав до найвизначніших сенаторів королівства. Його називали “щирим поляком”. Він вимагав реформ політичного устрою, однак не виступав за якісь кардинальні зміни, виступав за обмеження *liberum veto*, а не повне його скасування. У 1677 р. у Лещинського почався упадок сил. 1678 р. він зрікся посади канцлера і залишився лише воєводою краківським. Дружин було кілька, всі з ключа Ходзиського в повіті Ксиньському. Нащадків не мав.

9. Лещинський Самуїл (1637 – 1676) – обозний коронний, староста корсунський (1667 – 1676 рр.), поет. Герб “Венява”. Був сином воєводи дорпаського Анджея і Анни, дочки Самуеля Корецького. Можливо, навчався в Сандомирській колегії єзуїтів. Перейшов з кальвінізму в католицизм. Боячись наїздів Корецьких, Лещинський на рубежі 1657 – 1658 рр. поставив козацькі залоги у своїх володіннях у Корчі та Межирічі і під тиском влади та шляхти звернувся до І. Виговського за допомогою. У 60-х рр. брав участь у боях на Правобережній Україні. Лещинський походив з родини, яка широко цікавилась культурою, і в молодості почав писати. Після Чуднівської битви з московітами (1661 р.) написав “Битву з Шереметом”. Поема ця, хоча й суха, та прозаїчна, але є джерелом до історії війни. У 1674 р. написав поему “Класикум нескортої слави після перемоги під Хотиним”, як панегірик Яну Собеському. Поема має каталог польських богатирів від Мешка до Яна Казиміра, С. Чарнецького, Я. Вишневецького. На честь Яна III написав “Кармен Вітчизни” (залишилась у рукописі). Згідно з даними К.М. Горського, Лещинський “віршем володів слабо, не чув ритму, риму втрачав, чим калічив і перекручував”. Помер бездітним.

10. Яблоновський Станіслав Ян (03.07.1634 – 03.04.1702) – великий коронний гетьман (з 1692 р.), каштелян краківський (з 1692 р.), воєвода руський (з 1682 р.), староста корсунський (1676 – 1687 рр.), бузький, білоцерківський, снецький, богуславський, яновський. Герб “Прусс III” з Мазовії – складені разом срібна напівпідкова і коса на червоному полі. Пов’язаний із прибуттям до Польщі у X ст. трьох пруських князів, які шукали порятунку від рицарів Ордену мечоносців. Був сином Яна Станіслава, мечника коронного (помер 1647 р.) та Анни Острозької. Народився у Луцьку. Навчався у Кракові та Парижі (Франція). Воював проти татар, шведів та українців. Симпатизував Франції. Тому, починаючи з 1661 р., отримував французьку пенсію у сумі 4800 ліврів річних, пізніше (з перервами до 1683 р.) її було підвищено одразу до 8000, потім – до 9000 і, нарешті, – до 12000 ліврів. У 1669 р. його війська розбили турецький загін біля стін Немирова, а незабаром – татарську орду під Комарним і Стриєм. У лютому 1674 р. при його підтримці королем було обрано Яна III Собеського. У вересні 1683 р. разом з королем брав участь у перемозі польської армії під Віднем над турками. Поставив собі за мету звільнити від турків Камінець-Подільський. Для цього вів постійну війну з Туреччиною, розоряючи Молдавію. Він був ініціатором побудови ряду фортифікацій на Дністрі. У листопаді С. Яблоновський отримав з приватної казни короля 120000 злотих на укріплення цих фортифікацій та утримання козаків. Так, корсунським козакам З. Іскри зі скарбниці коронного гетьмана було виплачено 1 427 талерів. У 1693 – 1696 рр. Яблоновський вів “Щоденник військових видатків”. За ним корсунським козакам З. Іскри було видано 2685 талерів. Після смерті короля у 1696 р. С. Яблоновський був одним із претендентів на корону. Однак королем було обрано саксонського курфюрста Фрідріха Августа. Весною 1699 р. гетьман сконцентрував під Кам’янцем-Подільським значну армію і 22 вересня комендант фортеці Кахриман-паша змушений був здати її. Після цього він зайнявся справами на Правобережжі. 20 серпня 1699 р. гетьман великий коронний видав універсал наказному козацькому гетьману Самійлу Самусю, у якому повідомляв, що сейм постановив розпустити правобережні козацькі полки. Потрібно було розформувати і Корсунський полк. Восени С. Яблоновський намагався відібрати Фастів, власність київського єпископа, у козацького полковника Семена Палія, який володів ним з часів Яна III. Але гетьманське військо до зими безуспішно облягало це місто. На початку 1702 р. гетьман скерував значну частину коронної армії проти правобережних повсталих козацьких полків, але під час приготувань 3 квітня він помер у Львові, через рану, що колись одержав у Данії. Його було поховано у львівському костелі єзуїтів, де його старший син Ян 1728 р. поставив надгробну плиту, на якій в лапідарній формі було викарбовано гетьманські заслуги. С. Яблоновський належав до видатних старопольських представників військового мистецтва. Він був учнем Стефана Чарнецького та Яна Собеського. Яблоновський багато зробив для створення боєздатного війська. Він був одним із найбільших магнатів Речі Посполитої. Після

смерті матері володів багатими острозькими землями і зібрав великі маєтності у Руському воєводстві та на Покутті. Як воєвода руський, заснував нові села та міста (Яблонов на Покутті та ін.), а для їхньої оборони побудував і утримував форти по Дністру (“Окоп святої Трійці”, “Шанці Найсвятішої Панни Марії”, Маріампіль біля Єзупіля). Починаючи з 1681 р., власним коштом укріплював Львів. Будучи противником православ’я, він підтримував унію. Яблоновського було прозвано “Сарматським” і він був останнім з видатних гетьманів XVI – XVII ст. Був одружений на Анні Марії Казановській та мав 6 дітей: Анну Катаржину (1658 – 1727 рр.), дружину Рафала Лещинського, підскарбія великого коронного, матір короля Станіслава I; Ядвігу (1659 – 1692 рр.), дружину Яна Красіцького, воєводи плоцького; Яна Станіслава (1669 – 1731 рр.), воєводу руського; Александра Яна (1671 – 1723 рр.), хорунжого великого коронного; Елжбету (нар. 1672 і незабаром померла); Станіслава Карола (1676 – 1702 рр.), обозного великого коронного.

11. Яблоновський Александер Ян (1670 – 28. 07.1723) – хорунжий великий коронний, староста корсунський (1687 – 1723 рр.). Був другим сином Станіслава Яблоновського, пізнішого гетьмана великого коронного, та Марії Анни Казановської. Навчався в єзуїтських школах Львова та Праги, пізніше довго подорожував Західною Європою. Після смерті батька С. Яблоновського у 1702 р. став головним держателем родових маєтків. Був учасником воєн з Туреччиною. У 1702 р. підготовлював воєнну акцію проти повстанців С. Палія, які захопили частину його маєтків. Він з’явився під Корсунем з озброєним загоном і почав вимагати від козаків очистити міста і села Корсунського староства. У відповідь ті перебили поляків та євреїв у Корсуні, Богуславі та Лисянці. Невідомо, чи брав подальшу участь у боях з повстанцями Палія на чолі своєї піхоти чи панцирної хоругви. Під час Північної війни був на боці короля Станіслава Лещинського, який підтримував шведів. З 1698 р. був одружений на Теофілі Сенявській, воєводині волинської. Мав двох дочок Маріанну Вієлопольську та Ядвігу Немирижову і сина Йозефа Александра.

12. Яблоновський Йозеф Александер (04.02.1711 – 01.03.1777) – хорунжий великий коронний, староста корсунський (1723 – 1759 рр.), засновник наукового товариства “Союз Яблоновіана” в Лїпську. Народився в Тихомлі на Волині, син Александра Яблоновського, хорунжого великого коронного, і Теофіли, дочки Ієроніма Сенявського, гетьмана великого коронного. Виховувався дома під керівництвом Аніола Острога, потім – єзуїта Купінського і, зрештою, – вченого Ігнатія Канарського. Пізніше, у 1729 – 1731 рр., подорожував по Франції, Італії, Німеччині, Голландії та Англії. Був прихильником союзу з Францією. 12 червня 1737 р. подав скаргу до Житомирського гродського суду на єврейський кагал міста Острога у зв’язку з тим, що цей кагал, розділяючи податок на євреїв, вимагав його сплати і від корсунських євреїв. Але Й. Яблоновський запевняв, що вони в місті вже не жили, оскільки ще 2 березня 1734 р. гайдамаки напали вночі на Корсунь і, заставши євреїв, які жили там, 27 чоловік вбили. Решта євреїв, які врятувалися, виїхали до Полісся і на 1737 р. жоден єврей не жив у Корсуні, а були там лише євреї-орендарі з інших кагалів, які податок віддавали до своїх кагалів. Через це домагання Острозького кагалу Яблоновський вважав безпідставними. Напередодні Барської конфедерації 1768 р. виїхав до Саксонії, де продовжував цікавитися конфедератським рухом. Він допомагав конфедератам грошима, і 9 травня 1771 р. офіційно оголосив про приєднання до Барської конфедерації, однак з застереженням, що не буде вести ніяких дій проти Франції. Після занепаду конфедерації і першого поділу Польщі відмовився від статусу сенатора, аби не бути причетним до знищення польської державності. Як публіцист, протестував проти поділу Польщі. Після цього відійшов від політичного життя і осів у Лїпську, купив там палац у місті та маєтки під містом, які назвав “Яблоновбург”. Весь свій час він цілковито присвятив науці, оточив себе колом вчених, в основному професорами Лїпського університету. Й. Яблоновський писав поезії та релігійні твори, працював над спрощенням монети, займався геральдиком, тригонометрією, географією, астрономією та історією. Він був і меценатом. 17 лютого 1774 р. за підтримки саксонського курфюрста Фрідріха Августа Яблоновський створив Наукове товариство “Союз Яблоновіана” в Лїпську. У ньому проводилися щорічні конкурси на призначення нагород авторам праць з математики, економіки та історії. “Союз Яблоновіана” існував до 1939 р. Першою дружиною була Кароліна Радзивілл (померла 1765 р.), вдова Казимежа Сапеги, гетьмана військ литовських, другою – Франциска Воронецька. Мав сина Августа Доброгоста Станіслава Вольфганга Жеготу та двох дочок: Теофілу Стрежиславу і Анну Доброгнєву.

13. Яблоновський Рох Міхал (1712 – 1780) – каштелян вісліський, староста корсунський (1759 – 1774 рр.). Відносився до Яблоновських герба “Гржимала” (три цеглистого кольору башти в золотому полі; у відкритих воротах середньої башти озброєний воїн захищає вхід, у нашоломнику – три страусиних пера). Ця гілка роду утворилась у XV ст., а у XVIII ст. розгалузилась на дві лінії – шляхетську і графську. Був фундатором останньої. Син Станіслава, хорунжого теребовлянського, і Катаржини Богатко. Найістотнішою заслугою Р. Яблоновського було скасування на сеймі права *liberum*

гитро (вільного розриву) і запровадження прийняття рішення більшістю голосів на виборах короля і сеймі. Був противником шляхетських конфедерацій і виступав за виведення російських військ. Для збільшення збору податків закликав шляхту опікати “просте поспільство”, як “найважливішу часть у кожного народу”, особливо наголошував на потребі “добрих прав муніципальних”, “статуту важливих ремесел”, закликав мануфактурників і купців до релігійної толерантності. На засіданні сейму 9 листопада 1767 р. виголосив промову проти релігійної нетолерантності, кажучи, що з її поширенням приходить занепад влади шляхти. У промові він висловив думку, що “всі стани і члени є невід’ємними частинами тіла народного” і вони повинні мати пропорційне представництво у “вольності народовій” (парламенті). З утворенням Барської конфедерації у 1768 р. Яблоновський виїхав за кордон. Барська агітація критикувала його за промову 9 грудня. Він відповів “Відповіддю ... датованій в Бардові 1770 р.”, де повторяв, але вже дуже м’яко, свої аргументи за толерантність. У ній Р. Яблоновський засуджував тих, хто “давав невольниче ярмо і шкодив цим народним вольностям і свободам”. Восени 1771 р. під час переходу через Карпати він був захоплений конфедератами. Ймовірно, що під примусом виголосив свої помірковані промови до конфедерації, які були обнародовані в місті Беску 8 жовтня 1771 р., та дав на потреби барців 4 000 дукатів. Але вже 1774 р. у листі до Йозефа Яблоновського проклинав конфедератів як тих, хто згубив Польщу. Після першого поділу країни 1774 р. продав свої польські маєтки і осів в Галичині, де 1779 р. отримав титул грабовського. 1761 р. одружився на Терезі Оссолінській, від якої мав 2 синів: Йозефа і Францішка та 4 дочок, з яких Тереза була дружиною Й.М. Оссолінського.

14. Яблоновський Йозеф (р. н. і р. см. невідомі) – каштелян вісліський, староста корсунський (1774 – 1778 рр.). Герб Гржимал. Син Роха Яблоновського. 3 вересня 1774 р. батько передав йому Корсунське староство, про що було записано в Актах Метрик Коронних. 23 вересня 1778 р. Яблоновського було поміняно на Станіслава Понятовського, генерал-лейтенанта коронного війська. Після цього Й. Яблоновський був уповноваженим у справах С. Понятовського, старости корсунського.

15. Понятовський Станіслав (23.02.1754 – 12.02.1833, Флоренція) – старший племінник останнього польського короля Станіслава-Августа Понятовського, спадковий принц, староста корсунський (1778 – 1797 рр.). Герб Ціолек – у білому полі віл чи теля червоного кольору, що йде праворуч. У нашоломнику – голова теляти, що виходить, повернена праворуч. Герб належав італійському роду Тореллі і був перенесений до Польщі 971 р. Був сином Казімежа Понятовського, князя, великого коронного підкоморія, старшого брата польського короля Станіслава-Августа та Аполонії Устшицької. Навчався у пансіонаті, де викладали італійські монахи, а у 1766 – 1769 рр. – у школі юних лицарів. З 1770 р. був гвардії полковником, а з 1776 р. – генерал-лейтенантом коронних військ, член Просвітницької (Едукаційної) комісії, член сейму від Варшавського воєводства. Часто подорожував Європою. Був у Австрії, Франції, Англії, Італії. Король Станіслав-Август подарував йому два найбагатших староства Наддніпрянської Польщі – Богуславське та Канівське. Агенти князя скупили на Правобережній Україні величезні ділянки занедбаних земель, у т.ч. і Корсунь, який став новою резиденцією Понятовського. У 1781 – 1783 рр. тут, на одному з островів, що на р. Росі, згідно з його наказом був побудований дерев’яний будинок (архітектор Ж.А. Мюнц), а у 1787 – 1789 рр. – кам’яний палац (архітектор Я.Д. Ліндсей). У 1787 – 1788 рр. у Корсуні було засновано фабрики по виробництву сукна, замші, шовку, селітри; у с. Тараші – скляний завод з цехом дзеркал; у с. Сахнівці – гуральня й тютюнова фабрика з плантаціями винограду і тютюну; було створено і табун породистих коней. Спільно з Мюнцом Понятовський розробив план забудови Корсуня. Селян було переведено з панщини на оброк, частину селян було переведено у положення довічних орендарів, було введено змішані адміністративні суди за участю селянських виборних, організовано касу взаємодопомоги для погорільців, відкрито лікарню і школу танців. Корсунський палац вважався найрозкішнішим з магнатських палаців в Україні. Весною 1787 р. у Корсуні перебували польський король Станіслав-Август і австрійський імператор Йосиф II, який подорожував під ім’ям "графа Фалькенштейна". 1790 р. Понятовський відійшов від справ і поселився в Італії, побудувавши розкішну віллу в Римі. Тут він займався археологічними розкопками, будівництвом і поповнював свою колекцію мистецтв. 1799 р. – він став почесним членом Римської Академії мистецтв св. Луки. Після третього поділу Польщі (1795 р.) у 1797 р. Понятовський приїхав на Корсунщину, де застав свої маєтки в жахливому стані. Втрати були непоправні, і він змушений був продати свої українські староства, у т.ч. Корсунське, російському уряду. Після цього поселився у Флоренції, де і жив до кінця своїх днів. Похований в соборі св. Петра у Флоренції. У 1806 чи 1807 рр. одружився на дружині шевця Касандрі Луці. Мав 2 дочок – Ізабеллу та Констанцію і 3 синів – Кароля, Йозефа та Міхала. Нащадки Понятовського носять спадковий князівський титул і родове ім’я Понятовські ді Монте Ротондо.